

Гүлжихан Нұрышева, Бану Қалдаева (Алматы, Қазақстан)

ЕЖЕЛГІ ГРЕК ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІК ИДЕЯСЫ

Аннотация. Мақалада ежелгі Грекияның философиялық дүниетанымындағы гендерлік теңдік идеясына тарихи-философиялық талдау жасалады. Антикалық кезеңдегі гендерлік қатынастардың қалыптасуының реті анықталады. Пифагор, Сократ, Платон, Аристотельдің концепциялары сыни талдауға түседі. Зерттеуде сол кезеңдегі негізгі философиялық дәстүрлер белгіленеді. Махаббат, достық, рухани бірлік мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Антикалықтың классикалық кезеңіндегі әйелдердің жағдайы қарастырылады. Аристотельдің таптық және гендерлік құлдықты идеологиялық ақтауы, Платонның табиғатынан әйел мен еркектің теңдік идеясы және утопиялық әділ мемлекетте әйелдің рөлі жобасы талданады. Гендерлік теңдік идеясының әлеуметтік-мәдени және тарихи-генетикалық қайнар көздері анықталады. Әйелдердің (Сафо, Теано, Гипатия және тағы басқалардың) мәдени шығармашылық қызметінің рөлі ашылады. Әлеуметтік қатынастарда әйел адамдарға қарағанда ер адамдардың үстемдігі идеясының басымдылығы туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: грек философиясы, гендерлік құлдық, гендерлік теңдік идеясы, әйел табиғаты, платондық әлеуметтік утопия.

Kipicne

Қазіргі уақытта қоғамдағы және мәдениеттегі «әйелдер мәселесі» өткір және өзекті тақырыптардың бірі болып саналады. Әйелдің қоғамдағы орны адамзат тарихы барысында үздіксіз өзгеріп отырды. Әйелдер мәселесі ана мен баланы қорғау, әйелдің қоғамдағы және отбасындағы жағдайы, әйелді зорлық-зомбылықтан құтқару сияқты әлеуметтік мәселелерді де қамтиды. Философия, соның ішінде философиялық антропология ғылым ретінде осындай өзекті мәселелерден тыс қала алмайды.

Қазіргі заманғы әйелдердің барлық проблемаларының ғасырларға созылған өзіндік тарихы бар. Бұл әйел мәселесі антикалық философияда да зерттелді, сондықтан да бұл мәселені жеке қарастырудың қажеттілігі туындап тұр. Бұл кезеңнің философиялық идеяларын көптеген басқа да гуманитарлық білімдермен, мысалы, мәдениеттану, әлеуметтану, психология және тағы басқалармен салыстыра зерттеу қажеттілігі туралы айта кету маңызды.

Бұл мақаланың мақсаты – антикалық философтардың әйел мәселесіне, әйелдің қоғамдағы орнына байланысты көзқарастарын талдау, зерттеу, саралау.

Мақаланың ғылыми өзектілігі – антикалық мәдениеттің «патриархаттылығын» әшкерелейтін қазіргі феминистік авторлардың көзқарастарын, жалпы патриархаттық антикалық мәдениетте гендерлік теңдік идеяларының шығуын және бірте-бірте оның прогрессін талдаудың маңыздылығы болып саналады.

Жұмыстың практикалық қажеттігі – болашақта «Антикалық философиядағы әйел феномені» атты жаңа арнайы курс әзірлеу мүмкіндігінен байқалады.

Зерттеудің әдіснамасы

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі шетелдік ғалымдардың практикалық және әдістемелік жұмыстарына негізделген.

Мақаланың негізгі мәтіні дәстүрлі әдістемелік тәсілдерге негізделген. Атап айтқанда, авторлар тарихи, салыстырмалы талдау принциптерін, логикалық пен тарихилық әдістердің бірлігі қағидатын қолданды. Сонымен қатар, аксиологиялық және герменевтикалық талдаудың кейбір аспектілері антикалық ойшылдардың шығармашылығын жан-жақты зерттеудің философиялық негізі болды. Ғылыми зерттеулердің теоретикалық негізін құрайтын еңбек антикалық философия тарихын және шетелдік мамандарды объективті түрде қарастыруға мүмкіндік береді.

Ежелгі Грекияда жыныс мәселесінің қалыптасуының алғышарттары

Негізгі тақырыбы әйелдің теңсіздік жағдайы болып саналатын еуропалық ой еуропалық өркениеттің бесігі – ежелгі Грекияда пайда болды.

Көптеген полистерде демократия біздің дәуірімізге дейінгі V-IV-ші ғасырларда қалыптасса да, ежелгі грек қоғамының басым бөлігі екіге бөлінді: құл иеленушілердің құлдарға және ерлердің әйелдерге үстемдік етуі. Бірақ құлдар табында әйелдер мен еркектердің жағдайы бірдей теңсіз болса, еріктілер табында шынайы ерікті әйелдер емес, тек еркектер болды. Ерікті азаматтар табындағы әйелдер де құлдар сияқты құқықсыз болды: грек құл иеленушілік қоғамында үй құлдығының басым болуы жағдайында құлдар да, ерікті әйелдер де, ең алдымен, еркек құлиеленушінің қызметшісі болды. Отбасында еркек, әке немесе күйеуі,

әйелі мен қызына өзінің жекеменшігі ретінде қарады, әйел жекеменшік қатынастардың субъектісі болған емес, мүлік пен ақшаны мұрагерлікке ала алмады.

Ежелгі Грекияның дәстүрлері мен заңдары тек моногамды некені мойындады. Некеге тұру міндетті болып саналды, өйткені некенің мақсаты – сау ұрпақты дүниеге әкелу – мемлекеттік маңызды іс ретінде саналды.

Ежелгі грек полистеріндегі ерікті адамның мәртебесі азаматтық құқықтарға ие болуды білдірді, ол өз санатында сайлауға қатысу құқығы мен сайланатын қызметке тағайындалу мүмкіндігі болып есептелді. Бірақ мұның әйелдерге еш қатысы жоқ еді, олардың ешқандай сайлау және сайлану құқығы болмады.

Қарап отырғанымыздай, антикалық кезең феминизмнен әлдеқайда алыс болды. Мысал ретінде Милеттік Фалестің (басқа деректер бойынша, Сократқа тиесілі) мына сөзін келтіруге болады: «Тағдырға жануар емес, адам, варвар емес, эллин, әйел емес, еркек болып туылғаным үшін ризамын», яғни ол әйелді варвар мен жануармен бір қатарға қойып тұр.

Бірақ антикалық кезеңнің барлық ер азаматтарының пікірлері осы сияқты болған жоқ. Прогрессивті Пифагор, керісінше, әйелдің маңызды рөліне әрқашан баса назар аударып отырған. Пифагор одағында әйелдер филиалы да құрылды, бұл жерде әйелдер рәсімдердің мән-мағынасын меңгеріп, өздерінің жоғарғы міндеттерінің қасиетті өсиеттерімен танысты. Пифагор әйелдерді некеде махаббат екі адамның жүрегін қалай түрлендіретіндігін және осы процессте әйелдің рөлі қандай болуы керектігіне үйретті.

Эллин ойшылы сол кезде-ақ үйлесімді одақ – жанның бірігуі екенін білген. Ол өз еңбектерінде ерлер күшін шығармашылық рухтың бастауы ретінде, әйелдер күшін табиғаттың икемділігінің бейнесі ретінде сипаттады. Осы екі күш физикалық және рухани тұрғыдан бір бүтінге біріктірілгенде, жаңа нәрсе – бүкіл ғалам туады. Яғни, Пифагор Инь-Ян принциптеріне сәйкес тезистерді қолданды. Ол еркек мен әйелді біртұтас деп санайтындығын айқын көрсетті, демек, олардың қоғамдағы орны мен рөлі бірдей маңызды және қажетті.

Философтың ізбасарлары әлемнің құрылымына басқаша қарады. Олар мұны тәртіп пен хаостың араласуы ретінде бейнеледі. Сонымен бірге, еркек белсенді, формалды, ал әйел – пассивті, формасыз деп саналды. Алғаш рет мұндай қарама-қарсылықты біздің дәуірімізге дейінгі VI ғасырда сақталған құжаттардың бірінен көруге болады. Пифагорлықтар жұптар кестесін ұсынды, онда келесі қарама-қарсылықтар ұсынылған: шек – шексіздік; жұп – тақ; тыныштық – қозғалыс; жарық – қараңғылық; сол – оң; квадрат – тіктөртбұрыш; жақсылық – жамандық; түзу – қисық; бір – көп.

Қарама-қарсылықтың оныншы жұбы «еркек – әйел» тізбегі болды.

Теория жүзінде философтар еркектік және әйелдік бастауларға нақты қасиеттер береді. Егер біріншісі рационалды деп саналса, екіншісі эмоционалды. Бірақ іс жүзінде жағдай мүлдем басқаша болды, әйелдің мүдделері мен пікірлері ешкімді қызықтырмады. Шындығында, әйелдердің ешқандай құқығы болған жоқ. Олар сайлауға қатыса алмады, білім ала алмады, меншікке ие бола алмады және т.б. Қоғамда қатаң патриархат билік құрды, ал әйелдердің рөлі екінші орында болды. Әйел тек ұрпақты жалғастыру құралы ретінде қарастырылды, күйеуінің меншігі деп саналды [Воронина 2001, 101 б.].

Адам тұлғасына бет бұрған алғашқы философ – Сократ. Ол жан құбылысын материя мен идеялар арасындағы байланыстырушы буын деп атай отырып, зерттей бастады. Сократ адамның ішкі әлемінің оның өміріндегі маңызды орнын бөліп көрсетті. Ол өзін-өзі тану қажеттілігін әр адамның өміріндегі ең маңызды мақсат ретінде көрсетті. Философтың ойынша өзін-өзі тану – адамның басты міндеті.

Сократтың біздің заманымызда да өзекті болып саналатын бірнеше қанатты сөздері бар. Мысалы, үйленудің қажеттілігі туралы. Философ «егер сен жақсы әйел алсаң, онда сен ерекшеленесің, ал егер жаман әйел болса, сен философ боласың» деген екен әзілдеп. Немесе тағы бір мысал – оның әйелге деген махаббат жағымды, бірақ қауіпті уға ұқсайды деген пікірі.

Аристотель: Таптық және гендерлік құлдық идеология.

Платон: әділ мемлекетте әйелді азат ету жобасы

Патриархатты жақтаушылардың бірі – ежелгі грек философы Аристотель болды. Ол әйелдердің теңсіздік жағдайын заңды деп санады және қолдады.

Жыныс, әйел табиғатына байланысты өзінің көзқарасын дамыта келіп, Аристотель әйел құл сияқты өз қожайынына бағынуға жаралған деп санайды. Әйел табиғаты бойынша еркектің құлы. Құл болу әділетті ме? Бұл сұраққа жауап беру оңай дейді Аристотель [1983], өйткені, билік ету және бағыну тек қажет қана емес, сонымен қатар пайдалы және туылғанынан кейбір жандар ерекшеленеді – біреуі билік етуге, екіншісі бағынуға жаралған. Жан тәнге билік етеді, ақыл сезімді билейді – бұл пайдалы және адамға қажетті. «Осылай еркекте әйелге, біріншісі табиғатынан жоғары, екіншісі – төмен, біріншісі билейді, екіншісі бағынады». Сол қағида бүкіл адамзатқа үстемдік етуі тиіс [Аристотель 1983, с. 638].

Әйел де, құл да қожайынына, эллинге оның «жанды құралы» ретінде тиесілі. Бірақ әйел құрал ретінде құлдан ерекшеленеді, өйткені оның

міндеті – «табиғат туындысы», яғни тек дүниеге ұрпақ әкелу, ал құл болса табиғи емес заттарды жасайды. Аристотель [1983, 377 б.] үшін біріншісі екіншісіне қарағанда жоғары тұрады. Гендерлік бөліну құбылысының өзі, философтың пікірінше, жақсының (еркектік) жаманнан (әйелдік) бөлінуі болып саналады. Аристотельдің [1983, 184 б.] пікірі бойынша, табиғатынан әйел жартылай адам, еркек (адам) мен жануар арасындағы байланыстырушы, «қандай да бір табиғи кемшілік». Еркек форма және қоғалыстың бастамасы ретінде бейнеленсе, әйел материяны, енжар материалды бастауды білдіреді.

Аристотель «Саясат» шығармасында халық санын реттеу қажеттігі туралы идеяны ұсынады. Осылай, еркек тек әлеуметтік жағынан жетілгенде ғана 37 жасында, ал әйел биологиялық жетілгенде 18 жасында балалы бола алады. Отбасындағы бала саны да заңмен реттеледі, ал ауру балалар өлтіріледі [Аристотель 1983, 455-458 бб.]. Кейін Аристотельдің осындай ойлары классикалық андроцентризм деп аталды. Батыс феминистері эллиндік ойшылдың ілімін сынға алды.

Ары қарай құлдықтың әділетсіздік идеясы бұқаралық-идеялық ағым – софистердің ойларынан көрініс тапты. Софистер «табиғат» пен «заң» ұғымдарының қарама-қарсылығын талқылауды енгізді. Осыған орай, құлдыққа байланысты софист Алкидамант «табиғат ешкімді құл етіп жаратқан жоқ» деді [Лурье 1993, 471 б.]. Құлдық кейбір софистердің пікірінше, әділетсіз, өйткені құлдық табиғатынан емес, заң бойынша өмір сүреді. Бұл сол кезеңде өте батыл пікір болды, өйткені құлдықтың қайнар көзі ол кезде күштеу (әскери) іс-әрекеттер арқылы жүзеге асырылды. Ал бұл дегеніміз сол кездегі мемлекеттің саясатымен келіспеумен пара-пар еді. Софистер оқытушылықпен айналысқаннан кейін олардың көзқарастары бүкіл қауымға әйгілі болып, кеңінен тарады.

Әйелдердің теңсіздік мәселесі Аристотель заманында гректерде кең тарамаған еді. Платонның әйел мәселесіне көзқарасы оның «Мемлекет» диалогында көрініс тапты, бірақ ол тек теориялық сипатта болғандықтан, кең таралуын қиындатты. Аристотель дәуіріне дейін Платон әйелдердің жағдайы сол қоғамда әділетсіз, олардың табиғатына сәйкес келмейді деп санаған бірден-бір автор болды. Бірақ Платон [1994, 225-227 бб.] әйелдердің теңсіздік жағдайы күштеу арқылы болды деп айтпайды (Осылай ойлау дұрыс па?). Философ әйелдердің теңсіздігі еркектермен салыстырғанда Аристотель ойлағандай әйел табиғатынан емес, «заңмен» орнайды деді.

Аристотель әйел табиғатын құл табиғатымен жақындастырса, Платон бұл мәселені шешуде әйелдер мен құлдар арасында ешқандай салыстыру жүргізбейді. Философ әйелдерді құлдармен емес, әйел мен еркектерді салыстырады, «адамзат рухының әйел бөлігі еркектермен

бірге қоғамдық істерге араласа ала ма, жоқ па, мүмкін әйелдің бір нәрсеге қабілеті бар, ал басқаға қабілеті жоқ шығар» [Аристотель 1983, 226 б.]. Ол әйелдердің теңсіздік жағдайы оның табиғатынан ба, әлде заң бойынша ма деген сұрақты да қоймайды. Бірақ Аристотель Платонның «Мемлекет» шығармасындағы идеалды мемлекет теориясының біраз аспектілеріне қарсы шықты, алайда Платонның әйелдерге байланысты көзқарасымен еш дауласпады. Платонның әйел табиғаты туралы көзқарасы сол кезде, қазіргі терминмен айтқанда, ең алғашқы феминистік теория болғандықтан ғана құнды емес, бұл теорияның жақсы негізделгені сонша, әлі күнге дейін маңыздылығын жоғалтқан жоқ және кейін де сақталатыны күмән туғызбайды.

Әрине, әйел болмысы мен еркек болмысының айырмашылығы бар, сондықтан әйел адам ер адам жасай алатын нәрсені жасай алмайды деп саналады. Бірақ, Платонның [1994, 229-230 бб.] ойынша, «бірдей табиғи қасиеттер тірі жандарда, екі жыныста да кездеседі, сол сияқты табиғатынан әйел де, еркек те барлық істерге қатыса алады, бірақ әйел көп жағдайда әлсіз келеді. Платонның идеалды мемлекетінде әйелдер мен балалар және меншік ортақ болу идеясы орын алады. Бірақ Аристотель бұл идеяға үзілді-кесілді қарсы шығады. Әйелдер мен балалардың ортақ болуы жеке меншік принципіне қарама-қайшы, ол мемлекеттің бірлігінің бұзылуына және жанжалдарға алып келеді дейді.

«Тимей» шығармасында Платон [1994, 498 б.] кейінгі өмірінде намыссыз және қор-қақ еркектің жаны әйел болып қайта туылады деп тұжырымдайды. Платонның философиялық ойындағы еркек белсенді бастаумен, эйдос – кез келген заттың мәні мен мақсаты әлемімен теңестіріледі. Әйел, өз кезегінде, әрқашан пассивті, формасыз, қандай да бір қасиеттерден айрылған бастау. Еркек пен әйелдің одағы – сезіммен қабылданатын заттар әлемі. Дегенмен, махаббат, Платонның пікірінше, игілікке ұмтылу, космогониялық тепе-теңдікке жетуден басқа ештеңе емес.

«Мемлекет» трактатында Платон әйелдің рөлін мемлекеттің барлық істерінде ерлермен қатар қатысуында көреді. «Сонымен, досым, мемлекет басшылары қандай да бір істі әйелге ол тек әйел болғаны үшін және қандай да бір істі еркекке ол тек еркек болғаны үшін тапсырулары мүмкін емес. Жоқ, бірдей табиғи қасиеттер екі жыныстағы тіршілік иелерінде де кездеседі және табиғатынан әйел де, ер адам да тең барлық мемлекеттік істерге қатыса алады» [Платон 1994, 229 б.]. Философтың мұндай түпкілікті көзқарасы жеке меншіктің және отбасының оның «идеалды» полисінде болмауынан туындайды, соның нәтижесінде әйел өзінің тікелей міндеттерінен босап, философ, тіпті жауынгер бола алады.

Платон «Мемлекет» трактаты шеңберінде неке құру туралы айта отырып, балаларды дүниеге әкелудің оңтайлы жасты нақты белгілейді: ерлер

үшін – 25-55 жас, әйелдер үшін – 20-44 жас. Бұл жастан кеш туылған балалар өлтірілуі керек болатын [Платон 1994, 392-395 бб.]. Бұл шаралардың барлығы жалпы қоғамның жемісті тіршілік етуі қажет болды. Жалпы, антикалық кезеңде әйелдердің ерлермен теңдігінің қажеттілігін ашық және айқын түрде жариялаған жалғыз адам – бұл ер адам және бұл ер адам – Платон.

Сапфо, Теано, Гипатия және тағы басқалардың мәдени-шығармашылық қызметі

Ежелгі Грекияның ақындары мен философтарының арасында көптеген көрнекті әйелдердің есімдері пайда болды. Бізге 26 ежелгі грек әйел ақындарының есімдері жеткен. Міне, олардың ішінен, қандай да бір әдеби мұра қалған кейбіреулерінің тізімі келтірілген: Сапфо (Лесбос аралы; б.д.д. 630-572 немесе 570 жж.), Телесилла (Аргос, б.д.д. VI ғ.), Аспазия (Милет, Афина, шамамен б.д.д. 470-400 жж.), Миртида (Беотиядағы Танагра, б.д.д. V ғ.), Коринна (Беотиядағы Танагра; б.д.д. V ғ.), Праксилла (Сикион, б.д.д. V ғ.), Миртида (б.д.д. V ғ.) Эринна (Родос; б.д.д. VI немесе IV ғ.), Анита (Тегея Аркадиядағы, б.д.д. IV-III ғғ.), Носсида (Италияның оңтүстігіндегі Локра, IV ғ. аяғы - б.д.д. III ғ. басы), Миро немесе Моэро (Византия, б.д.д. III ғ.).

Ежелгі Грекияның және бүкіл әлемнің ең әйгілі ақыны – Сапфо. Платон Сапфо туралы: «Тек тоғыз музаның атын атап, біз Сапфоны ренжітеміз. Ондағы оныншы музаны құрметтеуіміз керек емес пе?»-деді [Antologia Palatina 2000, 506 б.]. Ежелгі Рим жазушысы және философы Клавдий Элиан [1963, 81б.] «Түрлі-түсті әңгімелерде» Платон Сапфоны данышпан деп атайды деп жазған. Ежелгі грек әйел ақындарының кейбірі шығармашылық одақта, ал басқалары ер ақындармен бәсекелес екені белгілі. Сапфоның досы, оның поэзиясына табынатын, өзіне ғашық болған әйгілі ақын Алкей (626 немесе 620 – б.д.д. 580 жылдан кейін) болған.

Философия саласында Ежелгі Грекия әйелдерінің есімдері поэзиядан гөрі артық болмаса, кем белгілі болған жоқ. Рас, философияға келетін болсақ, Сапфоның поэзиядағы шығармашылық жетістігіне сәйкес келетін әйелді атау қиын. Бір жағынан, грек әйелдерінің философия саласындағы жетістіктерінің ауқымын, өкінішке орай, олардың философиялық мәтіндерінің мүлде сақталып қалмағандығына байланысты, бағалау қиын болар.

Ежелгі Грекияның әйелдеріне интеллектуалды дарындылық пен ақыл-ой белсенділігін қажет ететін философиямен еркін айналысуға философиялық қауымдастықтар жол ашқаны керемет жағдай. Әйелдер де мүше болғаны белгілі ең ежелгі философиялық мектеп Пифагор

мектебі еді. Неоплатоник Ямвлихтың (245 немесе 280-325 немесе 330) «Пифагордың өмірі» атты еңбегінде осы мектепке кірген әйелдер туралы айтылады; «Пифагорлық мектеп әйелдерінің арасында танымал болғандар: Тимиха, Кротоннан Миллийдің әйелі; Филтида, Кротоннан Феофрийдің қызы; Биндако, лукандардың Оккела мен Оккиланың әкпесі; Хилонида, лакониялық Хилонның қызы; Лакониялық Кратесиклея, Лакониялық Клеанордың әйелі; Феано, Метапонттан шыққан Бротиннің әйелі; Миа, Кротондық Милонның әйелі; Аркадиядан Ласфения; Габротелия, Таренттық Габротеланың қызы; Флиунттық Эхекратия; Сибаристен шыққан Фирсенида; Таренттық Писиррода; Лакониялық Нистеадуса; Аргостан Бэо; Аргостық Бабелика; Клеэхема, лакондық Автохаридтің әкпесі. Барлығы: он жеті. Салыстыру үшін: Пифагор мектебіне кіретін ер адамдар саны, Ямвлихтың [1998, 154-156 бб.] айтуы бойынша 218 адам болған. Осы пифагоршы әйелдердің ішіндегі ең әйгілісі Феано (Теано) болды, Ямвлихтың сілтемесіне сәйкес, ол Бротиннің әйелі, ал басқа ежелгі авторлардың пікірінше – Пифагордың әйелі және Бротиннің қызы [Диоген Лаэртский 1998, 317-320 бб.] болған. Теаноның сақталған шығармасының үзіндісінен оның Пифагор ілімінің мәніне байланысты даулы мәселелерді түсіндіре алатындығы айқын көрінеді. Нақты сақталған үзіндіде пифагорлықтың орталық категориясы – санның онтологиялық мәртебесі мәселесі туралы сөз болады. Теано [1989, 149-150 бб.] былай деп жазады: «Көптеген эллиндер, менің білуімше, Пифагор бәрі саннан тұрады деп айтқан деп ойлайды. Бірақ бұл ілім түсінбеушілік тудырады: тіпті жоқ, өмір сүрмейтін нәрсе қалай бірнәрсе тудыруы мүмкін деп есептеледі? Сонымен қатар, ол бәрі саннан емес, санға сәйкес туындайтынын айтты, өйткені санда бірінші реттік болғандықтан, есептеуге болатын заттарда да бірінші, екінші және т.б. болады». Теано санның мәртебесін онтологиялық мән ретінде жоққа шығара отырып, оны заттардағы тәртіптің қатынасы ретінде ұсынып, өте мықты тұжырым жасайды. Антикалық дәуірде санды пифагорлықтардың түсінуінің платондық түсіндірмесі, оны онтологиялық мән ретінде түсіндіру басым болғандығы белгілі. Теаноның сан мәртебесін түсіндіруі тек жаңа заманда ғана орнықты.

Платон академиясына да әйелдер кірді. Атап айтқанда, Платонның шәкірттері «Мантинейдан Ласфения және Флиунттен Аксиофея, тіпті ол ер адам сияқты киінгені (Дикеархтың айтуы бойынша)» белгілі [Диоген Лаэртский 1998, 149 б.]. Ласфения мен Аксиофея Платонның Академияны басқарудағы ізбасары Спевсиптің шәкірттері болған [Диоген Лаэртский 1998, 167 б.]. Аксиофея Академияға Платонның «Мемлекет» шығармасын оқып, соның әсерімен келген. Оған «Мемлекеттегі» әйелдер мен ерлердің тең қабілеттілігі мен теңдігі идеясы ерекше әсер етті деп ойлау қиын емес. Платон жаңа оқушының дарындылығына назар аударды, ол кейін белгілі

болғанындай, ер адам киімін киген әйел болған. Ежелгі авторлар Платон егер аудиторияда Аксиофея болмаса, «дәрісті дұрыс түсініп, түсіндіре алатын ақыл-ойды» таппаса, Платон дәрісті тіпті кейінге қалдыратын дейді [Ванчугов 1996, 33-34 бб.] Ежелгі грек философиясы тарихының эллинистік-римдік кезеңінде әйелдер барлық философиялық мектептерде болған. Сонымен, Эпикурдың шәкірттерінің арасында (б.д.д. 342 немесе 341-271 немесе 270 жж.) Леонтия, Фемиста, Теофила болды. Леонтия гетера кәсібінен бас тартып, философия жолына түскені соншалық, Аристотельдің әйгілі шәкірті, некенің маңыздылығын жоққа шығарған Теофрастқа неке институтын қорғап, қарсы шығуға батылы барғаны белгілі. Цицерон [1985, 90 б.] (б.д.д. 106-43 ж.ж.) осыған байланысты мынандай түсініктеме берді: «<...> тіпті гетера Леонтия Теофрастқа қарсы жазуға батылдық танытты, шындығы, тапқыр тілде және антика стилінде, бірақ соған қарамастан ...Эпикур бағында міне қандай астамшылдық гүлдеді!». Негізін қалаған Аристипп болған киренаиктердің (гедонистер) мектебін айта кету керек (шамамен 435 ж.-б.д.д. 366 ж. кейін), ол Сократтан білім алған, басқа ізбасарларымен бірге ол өзінің қызы Аретаны да оқытты. «Ол өзінің қызы Аретаға барлық артық нәрсені жек көруді үйретіп, керемет нұсқаулар берді» [Диоген Лаэртский 1998, 114 б.]. Аристипптің өлімінен кейін Арета киренаикалық мектепті басқарды, замандастары оны «Элладаның шамшырағы» деп атады, жоғалып кеткен 40-қа жуық трактаттардың авторы болған дейді. Өзінен кейін киренаикалық мектептің басқарушысы болған өз ұлы Кіші Аристиппті философияға үйретті [Диоген Лаэртский 1998, 117-119 бб.].

Осылайша, мәдени-шығармашылық қызметтің барлық осы салаларында көрнекті әйелдер жоғары жетістіктердің үлгісі болды, олар антикалық дәуір үшін әдеттегідей болып табылатын әйелдердің ерлермен салыстырғанда кемшіліктері туралы сенімдерін сейілтті.

Соңында, көрнекті эрудит, философия, математика, астрономия салаларының маманы, сонымен қатар, батыл адам Гипатия (Ипатия) Александрийскаяны (370 (?) – 415) айтпай кетпеуге болмайды. Ол неоплатонизмнің александриялық мектебінің басшысы (схолархы) болған, Платон мен Аристотельдің философиясынан және математикадан Александриялық Мусейонда сабақ берді. Ол астрономиялық кестелерді есептеу, табиғатты зерттеуге арналған құралдарды жетілдірумен айналысты: су дистилляторы, ареометр – сұйықтықтың тығыздығын өлшеуіш, астролябия, планисфера – аспанның жазық қозғалмалы картасы. Ол әкесі Теонмен бірге математика мен астрономиядан бірқатар түсініктемелік жұмыстар жазды: Диофанттың «Арифметикасының» 13-кітабына түсініктеме; Клавдий Птоломейдің «13 кітаптағы астрономияның ұлы математикалық құрылысына» түсініктемелер; Евклидтің «Бастауына»

түсініктемелер; Аполлон Пергскийдің «Конустық сызық» түсініктемелері; «Астрономиялық канон».

Гипатияның қызмет еткен Александрия христиан шіркеуі мен христиандар мен дәстүрлі грек және рим сенімдерін жақтаушылар арасындағы қақтығыстардың орталығына айналды. Оның өзі сенушілердің соңғы санатына жатса да, ол діни төзімділікпен ерекшеленді: Мусейондағы тыңдаушылары арасында христиандар да, христиандар «пұтқа табынушылар» деп атаған адамдар да болды.

Осыған қарамастан, Гипатия өзінің Мусейондағы мұғалімі және қызметшісінің үстінен өлім қауіпі барған сайын көбейіп бара жатқанын білмеді емес. Өйткені, оның көз алдында христиандық пен «пұтқа табынушылық» арасындағы қатыгез күрес өршіп, оның кәсібіне тікелей әсер етті. Сонау 370 жылы император Феодосий I математиктерге қарсы заң қабылдады – ол кезде астрономияда қолданылатын математиканы астрологиядағы математикадан әлсіз ажырататын, өйткені астрология «пұтқа табынушылық» (аспан шамдарына табыну) болып саналды. Александрияда «пұтқа табынушылықты» құлшыныспен жойған Кирилл 412 жылы епископ болған кезде жағдай одан сайын шиеленісе түсті. Сол уақытқа дейін Гипатияның айналасында оның тыңдаушыларынан үйірме қалыптасты, оның құрамына христиандардан әйгілі адамдар кірді. Кирилл Гипатияны христиан дініне қарсы «пұтқа табынушы» және христиан ақсүйектерімен байланысының арқасында саяси күш деп есептеді. Епископ Гипатияны қудалауды бастады, оны математик және сиқырдағы астроном ретінде айыптады. Бірақ Гипатия, айқын қауіп-қатерге қарамастан, қалаға іссапармен баруға күзетшілерді алып барудан бас тартты. 415 жылы наурыз күні оны андып тұрған фанатик христиандар тобыры сотсыз, аса қатыгездікпен өлтірді [Фили 2002, 211-230 сс.]. Гипатияның бұрынғы тыңдаушысы, философ-неоплатоник, христиан теологы және епископ Синезий Птолемаидский оны «тамаша философия ұстазы» деді. Гипатия өзінің дарындылығымен, терең көп қырлы білімділігімен, ғылыми жетістіктерімен антикалық тарихтың соңында әйелдің не нәрсеге қол жеткізгенін көрсетеді. Гипатияның өз замандастары алдында қадірқасиетке толы және басқалардың, соның ішінде ерлердің құрметін тудыратын тұлға ретінде көрінуі де өте маңызды.

Қорытынды

Антикалық кезең адамзат қоғамында әйел мен еркектің рөлі туралы әртүрлі көзқарастардың болуымен сипатталады. Ежелгі Грекияның философтары махаббаттың күші мен маңыздылығын мойындады, бірақ олардың көзқарасында ол жағымды да, жағымсыз да сипатта болуы мүмкін еді. Оның пайда болуы адамға жіберілген, жалпыға бірдей ғарыштық

сыйға теңестірілді. Сонымен қатар, адамдардың өзі бұл процесстің жаратушылары емес, қатысушылары болып саналды.

Антикалық кезеңде неке институтына көзқарас ерекше болды. Бұл қарама-қарсы субъектілердің одағы деп есептелді, олардың әрқайсысының өзіндік функциялары мен рөлдері болды. Мұндай тұжырымдар әлеуметтік процестерді табиғатта болатын құбылыстармен салыстырудың нәтижесі болып саналды (олардың әрқайсысы еркектік немесе әйелдік сипатқа ие). Гендерлік позицияға деген мұндай көзқарас әлеуметтік қатынастардағы әйелдер мен ерлер арасындағы теңсіздікті негіздеуге әкелді.

Гендердің антикалық философиядағы негіздері – әйелге өзінің әлеуметтік және табиғи әлеуетін толық іске асыруға мүмкіндік бермеген сол кездегі патриархалдық құрылыс. Дәл осы кезеңде, Ф.Энгельстің айтуы бойынша, ерлердің қолдарына билік беріп қою арқылы әйелдер «әлемдік-тарихи» жеңіліске ұшырады [Соловьев 1993, 64 б.] Алайда, екінші жағынан, дәл сол ежелгі Грекияда еркек пен әйел бастауларының үйлесімділігі, махаббаттағы тәндік және рухани сәйкестік, сонымен қатар теңсіздіктің биологиялық табиғаты туралы күмәнға қатысты алғашқы көзқарастар қалыптасты. Болашақта бұлар көбіне гендерлік теориялардың негізгі ережелерін қалыптастырды.

Библиография

- Аристотель, 1983. ‘Сочинения’. М., Мысль, 830 с.
‘Antologia Palatina’. 2000. Пер. О.Б. Румер. Sineseios. Epistutal, 137, 1525 А., 306 р.
- Ванчугов, В. 1996. ‘Женщины в философии’. Из истории философии в России конца XIX – нач. XX вв. М., РИЦ Пилигрим, 304 с.
- Воронина, О. 2001. ‘Основы гендерной теории и методологии’. Теория и методология гендерных исследований. М., МЦГИ – МВШСЭН-МФФ, 416 с.
- Диоген, Л. 1998. ‘О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов’. М., Мысль, 571 с.
- Лурье, С. 1993. ‘История Греции’. Спб., Издательство Санкт Петербургского университета, 680 с.
- Платон, 1994. ‘Государство’. М., Мысль, 654 с.
- Соловьев, В. 1993. ‘Сочинения’. М., Мысль, 801 с.
- Теано, 1989. ‘Фрагменты ранних греческих философов’. М., Наука, 576 с.
- Фили, К. 2002. ‘Гипатия: жертва конфликта между старым и новым миром’. *Вопросы истории естествознания и техники*, № 2, 230 с.
- Цицерон, М. 1985. ‘Философские трактаты’. М., Наука, 382 с.
- Элиан, 1963. ‘Пёстрые рассказы’. М.-Л., Издательство АН СССР, 188 с.
- Ямвлих, 1998. ‘Жизнь Пифагора’. М., Алетейя-Новый акрополь, 241 с.

Transliteration

- Aristotel'. 1983. 'Sochineniya' [Essays]. M., Mysl', 830 c.
'Antologia Palatina'. 2000. Per. O.B. Rýmer. Sineseios. Epistutal, 137, 1525 A., 306 p
- Diogen, L. 1998. 'O zhizni, ucheniyakh i izrecheniyakh znamenitykh filosofov' [About the Life, Teachings and Sayings of Famous Philosophers]. M., Mysl', 571 s.
- Elian. 1963. 'Postryye rasskazy' [Colorful Stories]. M.-L., Izdatel'stvo AN SSSR, 188 s.
- Fili, K. 2002. 'Gipatiya: zhertva konflikta mezhdru starym i novym mirom' [Hypatia: a Victim of the Conflict Between the Old and the New World]. *Voprosy istorii yestestvoznaniya i tekhniki*, № 2, 230 c.
- Lur'ye, S. 1993. 'Istoriya Gretsii' [History of Greece]. S.-Pb., Izdatel'stvo Sankt Peterburgskogo universiteta, 680 s.
- Platon. 1994. 'Gosudarstvo' [State]. M., Mysl', 654 c.
- Solov'yev, V. 1993. 'Sochineniya' [Essays]. M., Mysl', 801 s.
- Teano. 1989. 'Fragmenty rannikh grecheskikh filosofov' [Fragments of the Early Greek Philosophers]. M., Nauka, 576 c.
- Tsitseron, M. 1985. 'Filosofskiye traktaty' [Philosophical Treatises]. M., Nauka, 382 s.
- Vanchugov, V. 1996. 'Zhenshchiny v filosofii'. *Iz istorii filosofii v Rossii kontsa XIX – nach. XX vv.* [Women in Philosophy. From the History of Philosophy in Russia in the Late XIX - early XX Centuries]. M., RITS Pilgrim, 304 s.
- Voronina, O. 2001. 'Osnovy gendernoy teorii i metodologii'. *Teoriya i metodologiya gendernykh issledovaniy* [Fundamentals of Gender Theory and Methodology. Theory and Methodology of Gender Studies]. M., MTSGI - MVSHSEN-MFF, 416 c.
- Yamvlikh. 1998. 'Zhizn' Pifagora' [The life of Pythagoras]. M., Aleteya-Novyy akropol', 241 s.

Нурышева Г.Ж., Калдаева Б.С.

Идея гендерного равенства в философии Древней Греции

В статье дается историко-философский анализ идеи гендерного равенства в философском мировоззрении Древней Греции. Определен порядок формирования гендерных отношений в античный период. Осуществлен критический анализ концепций Пифагора, Сократа, Платона, Аристотеля. В исследовании выделены ключевые философские традиции. Особое внимание уделяется вопросу любви, дружбы и духовного единства. Рассматривается сложившееся к классическому периоду греческой античности положение женщины. Анализируется идеологическое оправдание Аристотелем классового и гендерного рабства, идея Платона о равенстве мужчин и женщин по природе, а также его проект освобождения женщины в утопическом справедливом государстве. Выявляются социокультурные и историко-генетические истоки идеи равноправия полов. Раскрывается роль культуротворческой деятельности женщин (Сапфо, Теано, Гипатия и др.). Сделан вывод о доминировании идеи приоритета мужчин по отношению к женщинам в социальных отношениях.